

ELS EVANGELIS COM A RELAT. LA DIMENSIÓ NARRATIVA DE LA TRADICIÓ SOBRE JESÚS

Agustí BORRELL

Adreça: Carmelites Descalços
C/ Sant Miquel, 44
08911 BADALONA
E-mail: aborrell@carmelcat.cat

Resum

L'article recorda les principals aportacions de la crítica literària moderna a la lectura de textos narratius, i fa un breu recorregut per l'aplicació de l'anàlisi narrativa a la interpretació dels evangelis. Tot seguit ofereix algunes consideracions sobre els evangelis com a relats i sobre la relació entre narrativa i història. La dimensió narrativa dels evangelis és continuació de la forma narrativa que tenia des de l'inici la tradició cristiana sobre Jesús, una característica que té a veure amb la fe cristiana en l'encarnació. L'article mostra també l'influx de l'Escriptura en la configuració narrativa de la tradició sobre Jesús, i analitza igualment la dimensió retòrica de la narrativa evangèlica.

Paraules clau: Evangelis, narrativa, relat, tradició, mètodes.

Abstract

The paper highlights the main contributions of modern literary criticism to the reading of narrative texts, and presents a brief overview through the application of narrative analysis to the interpretation of the Gospels. It then sets out some thoughts on the Gospels as story and about the relationship between narrative and history. The narrative dimension of the Gospels is a continuation of the narrative form that the Christian tradition about Jesus had from the beginning, a feature that is related to with the Christian faith in the Incarnation. The article also shows the influence of Scripture in the narrative shaping of the tradition about Jesus, and analyzes the rhetorical dimension of the Gospel narrative.

Keywords: *Gospels, narrative, story, tradition, methods.*

L'aplicació de la lectura narrativa a la Bíblia, especialment als evangelis, va començar amb una orientació més aviat formalista. En els seus inicis era poc més que un exercici acadèmic, a partir d'una constatació tanmateix evident: si els textos evangèlics tenen forma de relat, s'han de llegir amb les eines que s'usen habitualment en l'estudi de la narrativa. Les primeres aproximacions literàries a la Bíblia es presentaven com una alternativa al treball històrico-crític, que no tenia gaire en compte les dimensions literàries i retòriques dels textos bíblics. Algunes aplicacions incipients de la crítica literària a l'exegesi prescindien de les altres metodologies, i alhora resultaven molt tècniques.

Amb el temps s'ha produït una major col·laboració metodològica, que resulta positiva i enriquidora. D'altra banda, la lectura literària aplicada a la Bíblia ha tingut en compte cada vegada més les característiques pròpies de la narrativa antiga, tant la bíblica com l'hel·lenística, sabent que la crítica que es feia a una aplicació en textos antics de metodologies pensades per a l'anàlisi de la literatura moderna tenia la seva part de raó.

En el context d'una reflexió sobre la tradició de Jesús i els evangelis, pot resultar útil de recordar breument la història de l'anàlisi narrativa i els seus desenvolupaments recents, abans d'entrar en algunes consideracions sobre la relació entre els evangelis i la tradició de Jesús des del punt de vista de la narrativitat.

1. L'ANÀLISI LITERÀRIA DE TEXTOS NARRATIUS

La narrativa deu ser gairebé tan antiga com la humanitat. I també és ben antic l'interès per l'estudi de la narrativa. Ja Aristòtil hi va dedicar interessants reflexions, per exemple distingint entre narrativa pròpiament dita, on l'artista explica l'acció, i narrativa dramàtica, on els actors representen els fets com si en fossin ells mateixos els protagonistes. Tanmateix, fou sobretot durant el segle xx que els estudis literaris sobre la narrativa van conèixer una evolució extraordinària.

Una de les primeres escoles interessants va ser el formalisme rus, amb la figura destacada de Vladimir Propp i la seva *Morfologia del conte* (1928).¹ Encara que estigués centrat en un tipus concret de relats, l'estudi de Propp

1. Cf. Vladimir PROPP *et al.*, *Morphologie du conte – Les transformations des contes merveilleux – L'étude structurale et typologique du conte* (Points 12), Paris: Éditions du Seuil 1970.

va obrir una línia que ha estat molt seguida, sobretot en l'atenció a l'anàlisi funcional del relat, per buscar un model lògic totalitzador de la narrativitat.

Resulta també important l'estructuralisme. Més que un mètode d'anàlisi literària és una filosofia, que parteix de la convicció que el cervell humà funciona amb uns esquemes determinats. En el camp lingüístic, el seu primer gran representant fou Ferdinand de Saussure,² que intentava descobrir i descriure les estructures profundes i permanents del llenguatge; és coneguda la seva distinció entre llengua i parla, i també entre significant i significat, un element clau en l'anàlisi estructural dels textos literaris. L'estructuralisme aplicat a l'anàlisi de textos literaris es va desenvolupar especialment a França, sota l'influx del formalisme rus; així, A. J. Greimas, seguint el camí de Propp, va trobar estructures més simples i més universals, en el seu intent d'arribar a formular una gramàtica narrativa; una de les seves aportacions més conegudes és el quadrat semiòtic. Altres autors rellevants són Claude Brémont i Claude Lévi-Strauss, que si bé no era pròpiament un lingüista, sinó un antropòleg filosòfic, ha influït poderosament en l'anàlisi estructural de la literatura amb els seus estudis sobre el mite.

En realitat, els estructuralistes pretenen d'arribar a una semiòtica de la narrativitat. La semiòtica observa el funcionament textual del significat i no pas la relació amb els referents externs. Es tracta d'una anàlisi de tipus estructural, segons la qual el sentit existeix en la diferència. Els elements d'un text adquireixen el seu significat gràcies a les relacions entre ells. Llegir és entrar en el joc de diferències significatives d'un text. La semiòtica es proposa determinar la forma del contingut: no busca tant el sentit com l'arquitectura del sentit.

En l'àmbit més específic de l'anàlisi literària, es va començar a parlar de «New Criticism». La crítica lligada al romanticisme era de tipus històric; s'interessava per la gènesi dels textos i per la intenció dels autors. El New Criticism, en canvi, rebutja la idea que el rerefons històric sigui la clau d'interpretació d'un text. Arriba a dir que la intenció de l'autor és irrellevant per al crític literari, perquè el sentit i el valor d'un text són a l'interior del text mateix, en el seu estat final. Molts estudiosos han evolucionat des d'aquesta posició radical cap a visions més complexes i matisades, si bé avui en dia és àmpliament acceptat en el món de la crítica literària que el significat d'un text va molt més enllà de les intencions històriques de l'autor. D'aquí neix el

2. Cf. Ferdinand de SAUSSURE *et al.*, *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot, Nouvelle édition critique 2005 [1a edició 1913].

concepte d'autor implícit, que pot ser determinat fins i tot sense tenir informacions sobre l'autor real.

Pel que fa en concret a l'estudi de la narrativitat, cal destacar autors com Gérard Genette,³ que treballa amb les categories de temps (relacions temporals entre discurs i història), mode (forma i graus de representació narrativa), i veu (situació de la instància narrativa). Una altra veu influent ha estat la de Seymour Chatman,⁴ segons el qual una forma narrativa és constituïda per dues dimensions: la història i el discurs. Algunes de les aportacions més significatives de Chatman tenen a veure amb l'anàlisi del discurs, com ara la distinció entre els diversos tipus d'autor, de narrador i de lector presents en la dinàmica narrativa.

Un dels hereus del New Criticism és el Reader-Response Criticism, que posa l'accent en la col·laboració interpretativa del lector i en la dimensió retòrica dels textos. Històricament s'ha situat l'atenció en l'autor, i més recentment en el text, però el tercer pol del procés comunicatiu, el lector, ha restat més oblidat. El Reader-Response Criticism pretén de corregir aquesta situació, estudiant el procés de lectura per descobrir com els lectors perceben la literatura i com es produeix o es crea el significat d'una obra determinada. Aportacions teòriques interessants han estat les d'Stanley Fish i les de Wolfgang Iser.

2. LA LECTURA NARRATIVA DELS EVANGELIS

Pel que fa a l'estudi de la Bíblia, a mitjan segle xx alguna obra precursora començava a aplicar els mètodes específicament literaris a la lectura dels evangelis. L'any 1946, el crític literari Erich Auerbach publicava *Mimesis*,⁵ un ampli estudi sobre el realisme en la literatura occidental, on, enmig de molts altres textos, analitzava l'Evangelí de Marc i lloava l'extraordinari realisme de la seva narrativa. Aquesta obra va tenir un ressò escàs o nul en els ambients exegetics.

Fou entorn de l'any 1980 quan va començar a sorgir una nova sensibilitat en l'exegesi bíblica, que tenia en compte la condició literària de la Bíblia.

3. Gérard GENETTE, *Figures III (Poétique)*, Paris: Éd. du Seuil 1972; *Nouveau discours du récit (Poétique)*, Paris: Éd. du Seuil 1983.
4. Seymour CHATMAN, *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca, New York: Cornell University Press 1978.
5. Erich AUERBACH, *Mimesis. La representación de la realidad en la literatura occidental*, México: Fondo de Cultura Económica 1950 [or. alemany 1946].

Robert Alter, estudis de la literatura jueva, publica en 1981 *The Art of Biblical Narrative*,⁶ on es proposa dur a terme una anàlisi literària dels textos de l'Antic Testament, és a dir, observar els detalls de l'ús artístic del llenguatge, les convencions, els sons, les imatges, la sintaxi, el punt de vista expositiu, les unitats de composició, etc. Parteix de la convicció que en els relats bíblics el llenguatge no és un simple embolcall estètic dels esdeveniments narrats, sinó que forma part integral d'allò que és explicat, i assegura que els mitjans literaris que usen els autors bíblics estan condicionats per la seva visió de l'home, del món, de Déu i de la història.

En relació als evangelis, aviat van anar apareixent una sèrie de llibres i articles que en feien una lectura decididament narrativa. Així, un professor de religió, David Rhoads, i un de llengua, Donald Michie, van treballar conjuntament per dur a terme una lectura narrativa de l'Evangelí de Marc. Rhoads i Michie van posar com a títol del seu llibre «Mark as Story», i van afegir-hi com a subtítol «An Introduction to the Narrative of a Gospel».⁷ En el seu estudi analitzen l'Evangelí de Marc en el seu estat final, com un relat unitari i coherent, i posen en relleu les qualitats i les característiques narratives del text, observant aspectes com el narrador, la trama o la caracterització dels personatges. L'obra va assolir una difusió notable en el món dels estudis neotestamentaris.

Poc temps després, J. D. Kingsbury va publicar un estudi d'anàlisi narrativa sobre Mateu,⁸ en el qual analitzava la trama de l'evangelí amb l'ús de categories provinents dels teòrics de la literatura: personatges, autor implícit, narrador, punt de vista, lector implícit, estructura... R. Tannehill, que ja anteriorment havia ofert algun interessant estudi de tipus narratiu sobre Marc, concretament sobre els deixebles⁹ i sobre la cristologia,¹⁰ va publicar en 1986 el primer volum d'una obra sobre Lluç-Fets.¹¹ També Tannehill tenia

6. Robert ALTER, *The Art of Biblical Narrative*, New York: Basic Books 1981.

7. David M. RHOADS – Donald M. MICHIE, *Mark as Story. An Introduction to the Narrative of a Gospel*, Philadelphia: Fortress 1982; Cf. una valoració retrospectiva de l'obra i del seu impacte en l'exègesi dels evangelis en Christopher W. SKINNER, «Telling the Story. The Appearance and Impact of Mark as Story», en Kelly R. IVERSON – Christopher W. SKINNER, *Mark as Story. Retrospect and Prospect*, Atlanta (Ga.): Society of Biblical Literature 2011, 95-114.

8. Jack Dean KINGSBURY, *Matthew as story*, Philadelphia: Fortress Press 1986.

9. Robert C. TANNEHILL, «The Disciples in Mark. The Function of a Narrative Role», *JR* 57 (1977) 386-405.

10. Robert C. TANNEHILL, «The Gospel of Mark as Narrative Christology», *Semeia* 16 (1979) 57-95.

11. Robert C. TANNEHILL, *The Narrative Unity of Luke-Acts. A Literary Interpretation*, Philadelphia: Fortress Press 1986-1990.

la impressió que l'exegesi tradicional ha oblidat aspectes importants per a copsar la unitat d'una obra literària com Lc-Ac, i que les aportacions de la narratologia poden ajudar a omplir aquest buit. Poc temps després, J.-N. Aletti publicaria un interessant estudi narratiu sobre l'Evangelí de Lluc.¹² Pel que fa a l'Evangelí de Joan, la primera obra significativa va ser la d'A. Culpepper,¹³ un estudi sobre el món narratiu del quart evangelí, en el qual analitza l'evangelí en el seu estat final, assegurant que l'experiència de llegir el text és més important que la comprensió del seu procés de composició.

Cal reconèixer que alguns d'aquests estudis duïen a terme una aplicació mecànica de categories elaborades per a les novel·les modernes, o fins i tot per a les pel·lícules, a un tipus de narrativa que té característiques diferents. D'altra banda, també se'ls ha criticat pel poc o nul interès per la dimensió històrica dels evangelis. Una lectura narrativa no hauria de ser incompatible amb una atenció al context històric en què va ser escrit l'evangelí o a les circumstàncies de la comunitat que hi ha al seu darrere. Els evangelis van ser redactats pensant en un auditori concret, i tot el que es conegui dels destinataris inicials pot ajudar certament a entendre i a interpretar l'evangelí.

La situació va anar canviant de mica en mica, gràcies a una major valoració de les característiques pròpies de la narrativa contemporània als evangelis, i també a un diàleg fructuós amb l'exegesi històrico-crítica. Per exemple, l'any 1992 Mark W. G. Stibbe va publicar un estudi narratiu sobre l'Evangelí de Joan, amb una atenció especial als capítols 18-19.¹⁴ La novetat de la seva aportació és que combina la narratologia amb els coneixements històrics i sociològics sobre l'Evangelí de Joan. Stibbe parlava d'un mètode «integratiu» i multidisciplinar.¹⁵ Un altre bon exemple d'aquest progrés és la publicació de comentaris narratius dels evangelis, com el de F. J. Moloney sobre Marc,¹⁶ que constitueix una bona síntesi entre l'exegesi històrico-crítica i l'anàlisi narrativa.¹⁷

12. Jean Noël ALETTI, *El arte de contar a Jesucristo. Lectura narrativa del Evangelio de Lucas*, Salamanca: Sígueme 1992 [or. francès 1989].

13. R. Alan CULPEPPER, *Anatomy of the Fourth Gospel. A Study in Literary Design*, Philadelphia: Fortress Press 1983.

14. Mark W. G. STIBBE, *John as Storyteller. Narrative Criticism and the Fourth Gospel*, Cambridge: Cambridge University Press 1992.

15. *Ibid.*, 1.: «... a narrative criticism which is only concerned with the literary issues of characterization, plot and structure seriously restricts the functions of narrative».

16. Francis J. MOLONEY, *The Gospel of Mark. A Commentary*, Peabody 2006.

17. *Ibid.*, xvii: «I wish to marry the rich contribution made by traditional historical scholarship with the contemporary focus on narrative as such.»

3. EVANGELIS I NARRATIVITAT

L'evolució que han seguit els estudis narratius aplicats als evangelis, i les seves tendències actuals, permeten algunes consideracions sobre els evangelis com a relats i la seva relació amb la tradició cristiana sobre Jesús. Un treball sobre els evangelis que valori adequadament la seva condició narrativa i que alhora integri el que coneixem del seu peculiar procés de composició ens hauria de permetre d'entendre una mica més les característiques i el desenvolupament de la tradició sobre Jesús en els primers anys del cristianisme.

3.1. *La unitat narrativa dels evangelis*

La lectura literària es fixa en la forma final del text. És, per tant, un mètode sincrònic. Sense negar la possibilitat d'estudiar la història anterior del text i els materials usats per l'autor, una lectura narrativa no té com a objectiu arribar a determinar aquests elements. En realitat, parteix de la idea que per a entendre un text no és decisiu saber si alguna de les seves parts ha existit abans d'una manera independent; és més significativa la funció de cada fragment a l'interior de l'obra. El sentit d'un text narratiu no es pot separar de la forma concreta en què es presenta, com si fos possible reformular-ne el contingut i després prescindir del text. També se situa en aquesta línia el fet de dedicar una atenció més gran al text que a la intenció de l'autor. Això és especialment important en obres com els evangelis, dels quals sabem dels autors allò que es pot deduir del text mateix, i, per tant, parlar de la intenció de l'autor (real) no resulta especialment significatiu.

Una lectura literària posa en relleu la unitat del text. L'anàlisi narrativa es fixa en els elements que donen unitat a una obra. Cada evangeli, en aquest sentit, és vist com un relat coherent, i cada escena s'estudia des del punt de vista de la seva relació amb les altres escenes i de la seva contribució al relat en el seu conjunt. El mètode històric-crític, i concretament la *Formgeschichte*, observava cada perícope sobre el rerefons de la vida de les primeres comunitats cristianes; l'anàlisi narrativa vol interpretar cada perícope en el context global de l'evangeli del qual forma part. En general, es pot dir que per a l'exegesi històric-crítica els evangelis són el resultat de la confluència d'un conjunt de fonts i de documents diversos, mentre que una lectura literària els veu com un text unitari, on allò que és decisiu són les relacions internes entre els diversos elements. Per exemple, les contradiccions que de vegades apareixen en els textos bíblics són interpretades pel mètode històric-

co-crític com a indicis de la diversitat de fonts, no sempre ben harmonitzades en la redacció final. En canvi, una lectura literària busca el paper que poden tenir en la construcció del sentit i intenta en primer lloc entendre la lògica del relat en el seu estat actual, amb la convicció que no sempre allò que sembla una contradicció per a la lògica occidental moderna ho era per als escriptors i els lectors del temps del NT.¹⁸

Un factor que durant un quant temps va frenar l'aplicació de mètodes literaris a la lectura dels evangelis és el seu caire episòdic. Òbviament, es tracta d'un tipus de narrativa diferent del que és habitual en la narrativa moderna. Però, en canvi, no es troba tan lluny de la biografia hel·lenística i de la literatura popular de l'època, com tampoc de molts llibres de l'AT. D'altra banda, la unitat dels evangelis resulta garantida per alguns elements fonamentals: la centralitat i la presència constant d'un únic personatge (Jesús) al llarg de tot el relat, els anuncis, les repeticions i els lligams de tota mena entre diverses escenes...

El mètode històric-crític descriu el sentit d'un text sobretot a partir del seu origen i de la seva història. Una lectura literària, en canvi, busca el sentit del text en el procés de comunicació entre autor i lector, que té lloc a través del text. Tot això no vol pas dir que la lectura literària hagi de prescindir de la perspectiva històrica, tal com han proposat algunes formes extremes de teories centrades en el text. Més aviat resulta imprescindible situar el text en el seu context original i conèixer a fons l'ambient (històric, cultural, religiós, etc.) en el qual ha nascut. Es tracta d'un treball fonamental per als evangelis, que pertanyen a un univers cultural molt allunyat del nostre. Però de cap manera aquests coneixements no han de substituir la lectura i la interpretació del text.¹⁹

18. D'altra banda, com diu ALTER, *The Art of Biblical Narrative*, 133, «... the biblical writers and redactors... had certain notions of unity rather different from our own, and... the fullness of statement they aspired to achieve as writers in fact led them at times to violate what a later age and culture would be disposed to think of as canons of unity and logical coherence.»

19. Per exemple, pot ser molt útil tot allò que els historiadors han dit i puguin dir encara sobre les característiques dels fariseus en temps de Jesús, la seva doctrina, el seu estil de vida... Però aquestes informacions són tan sols un material previ que serveix de rerefons per a la lectura del text. El que compta realment és la imatge dels fariseus que podem deduir del text i la funció que, com a personatges, duen a terme en el text. És molt probable que en la realitat històrica els fariseus fossin israelites piadosos que miraven de viure en plena fidelitat a la Llei de Déu, mentre que en els evangelis són adversaris de Jesús, que s'hi oposen decididament i miren de fer-lo morir.

3.2. *Relat i història*

Tenint en compte aquest plantejament, ens podem preguntar quina relació hi ha entre lectura literària i lectura històrica o bé, encara que no és exactament el mateix, entre relat i història. Els evangelis es fonamenten en fets històrics, i la narrativa no es contraposa a la història, ben al contrari! El caire narratiu dels evangelis ve, en definitiva, del seu arrelament en la història de Jesús. Dir que els evangelis són relats no és de cap manera dir que són escrits de ficció. Tampoc no significa que siguin cròniques històriques, és clar. En el cas dels evangelis, més que en cap altre, la relació entre història i relat és complexa i apassionant.

El desenvolupament de l'anàlisi narrativa aplicada als evangelis ha coincidit en el temps amb l'eclosió de la *Third Quest*, la nova recerca sobre el Jesús històric. L'accés a la realitat històrica de Jesús s'ha vist enriquida en els darrers temps per un coneixement més aprofundit del judaisme del segle I, per un progrés en l'aplicació de les ciències socials (sociologia, antropologia cultural, etc.) a la interpretació de les dades, i per altres factors. De totes maneres, la font de la qual provenen la immensa majoria de dades sobre Jesús continuen essent els evangelis.

És a través d'una atenció curosa als textos evangèlics i d'una valoració crítica i detallada de les informacions que contenen, que els estudiosos intenten de reconstruir una imatge al més precisa possible del Jesús de la història. En aquest àmbit, cal reconèixer que no sempre es té prou en compte la identitat narrativa dels evangelis. Es poden usar els evangelis com a camí d'accés a la realitat històrica de Jesús sense una valoració acurada de la seva condició de relat? O sense haver determinat amb precisió el seu gènere literari? No es corre el perill de fer-ne una vivisecció?²⁰

La *Third Quest* torna a dirigir la nostra atenció vers la història, mentre que l'anàlisi narrativa ens convida a mantenir-la en el text. Els historiadors busquen en els evangelis materials que els permetin de retrocedir fins al Jesús de la història; l'anàlisi narrativa vol entendre la cristologia de cada un dels evangelis. No haurien de ser plantejaments incompatibles, mentre cadascú sigui conscient de les seves possibilitats i de les seves limitacions. L'historiador ha

20. E. S. Malbon observa aquesta falta de diàleg entre la *Third Quest* i l'anàlisi narrativa, i l'exemplifica en dos autors tan diversos com J. D. Crossan i N. T. Wright; cf. Elizabeth Struthers MALBON, *Mark's Jesus. Characterization as Narrative Christology*, Waco, Texas: Baylor University Press 2009, 245: «Narrative criticism and historical Jesus research, at least in the United States and England, seem to have begun and remained as parallel tracks rather than as intersecting approaches.»

de conèixer i respectar les característiques de les seves fonts, en aquest cas el caire narratiu dels evangelis; el crític literari ha de saber que els evangelis fan referència a fets i a personatges històrics, i que cal una mirada més enllà del text per a entendre'n el contingut. Sigui com sigui, l'anàlisi narrativa necessita recórrer a la història, perquè és imprescindible de tenir en compte el medi en el qual van ser escrits i transmesos els evangelis. Sense un coneixement del món jueu, de la tradició literària jueva i hel·lenística o de les formes de vida a la Mediterrània del segle I, és impossible de comprendre els evangelis. Com diu D. Marguerat, la recerca dels codis de comunicació no pot estalviar-se el coneixement de la cultura de l'autor i dels lectors.²¹

La tensió entre relat i història existeix, però no ha de ser necessàriament conflictiva, sinó creadora i fructuosa. De fet, des de la perspectiva cristiana, tampoc no s'ha d'oblidar que el cristià creu en Jesús de Natzaret, en qui reconeix el Fill de Déu encarnat, però la norma de fe són els evangelis. És a través dels evangelis que es pot intentar, i que s'ha de buscar, l'accés a Jesús, al Jesús de la història i al Crist de la fe, si és que la distinció és vàlida.

El relat —qualsevol relat— no s'ha de confondre amb els fets, ni tan sols quan allò que és narrat són fets històrics. Els fets són inabastables i, d'altra banda, no existeixen en estat pur, sinó que tan sols es poden transmetre a través d'una interpretació i d'una reelaboració, que sempre és una tria de dades significatives i desemboca en la construcció coherent i ordenada d'una narrativa. Els fets són història, són passat, i el relat els fa actuals, els porta al present.

Per això mateix, el valor d'un relat no s'identifica amb la seva exactitud històrica. El relat crea el seu món propi i transmet els seus ensenyaments més enllà de la seva fidelitat a la història. La narració és història interpretada, que en realitat és l'única forma possible d'història. En el cas dels evangelis, el que pretén el relat és oferir la visió de la persona de Jesús que és pròpia dels seus seguidors, els quals veuen en ell la presència definitiva de Déu en la història humana. Així, no ha de sorprendre que en els textos evangèlics abundin tota mena d'informacions que escapen a qualsevol possibilitat de verificació empírica i que poden ser acceptades tan sols des de la perspectiva creient: anuncis angèlics, acció de l'Esperit sobre Jesús, veu divina en el Baptisme o en la Transfiguració, etc. Allò que resulta interessant és que tots aquests elements són inserits plenament en el fil de la narració.

21. Daniel MARGUERAT, «Entrer dans le monde du récit», en Daniel MARGUERAT (ed.), *Quand la Bible se raconte* (Lire la Bible 134), Paris: Cerf 2003, 37: «Or, la recherche des codes de communication ne peut faire l'économie d'une connaissance de la culture de l'auteur et des lecteurs.»

3.3. *Evangelis i tradició sobre Jesús*

L'anàlisi narrativa dedica molta atenció a la forma com el relat presenta els personatges. En els evangelis hi apareixen un bon nombre de personatges, amb característiques i amb funcions ben diverses. Tanmateix, és evident que hi ha un protagonista destacat, per no dir únic, que ocupa el centre d'atenció des del principi fins al final: els evangelis parlen de Jesús. En expressió de R. Tannehill, represa després per molts altres autors, els evangelis són cristologia narrativa.

En aquest sentit, la consideració del possible caire biogràfic dels evangelis adquireix un relleu especial. R. A. Burridge ha estat capdavanter a l'hora de relacionar-los amb les biografies del món greco-romà. El seu detallat estudi sobre el gènere literari dels evangelis, publicat per primera vegada en 1992, és un exemple de rigor i precisió en l'anàlisi del tema.²² La seva conclusió és que els quatre evangelis del Nou Testament pertanyen al gènere del *bíos* hel·lenístic. Això significa que la clau d'interpretació dels evangelis és la persona de Jesús, i que en conseqüència la cristologia afecta tots els àmbits.²³ Aquesta conclusió és confirmada i refermada per Burridge en la revisió posterior de la seva obra,²⁴ on constata que la concentració biogràfica dels evangelis en Jesús no ha estat prou tinguda en compte en l'exegesi neotestamentària, i remarca que cada passatge, perícopes o versets, ha de ser interpretat a la llum del caire biogràfic del conjunt.

Els evangelis no són la reproducció mecànica d'uns fets històrics. El que fan és recollir la tradició sobre Jesús i transmetre-la en forma narrativa. Tanmateix, és important notar que la narrativitat no és una creació dels evangelistes, sinó que des del principi forma part de la transmissió que els primers cristians van fer de la seva fe en Jesús. El querigma té des de l'inici una dinàmica narrativa. L'apòstol Pau assegura als corintis que els va transmetre «el mateix ensenyament que havia rebut» (1Co 15,3), i en la forma com l'explicita hi podem veure ja de manera concentrada i germinal les característiques que tindran els evangelis, tant en el contingut com en la forma: «Crist morí pels nostres pecats, com deien ja les Escriptures, i fou sepultat; ressuscità el tercer dia, com deien ja les Escriptures, i s'aparegué a

22. Richard A. BURRIDGE, *What are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*, Cambridge University Press 1992.

23. *Ibíd.*, 206-207.

24. Richard A. BURRIDGE, *What are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*, Grand Rapids (Mich.): Eerdmans 2004.

Cefes i després als Dotze» (1Co 15,3-5). Efectivament, en aquest breu fragment hi ha continguts els esdeveniments fonamentals (la mort i la resurrecció), les proves que permeten de constatar-los (la sepultura i les aparicions), i la seva interpretació («pels nostres pecats»), juntament amb l'afirmació que tot el procés té l'aval diví («com deien ja les Escripures»). Són els elements que, enriquits i desenvolupats en una veritable trama narrativa, constituïran els evangelis.

És sabut que en l'inici de la fe en Jesús i de la difusió del cristianisme hi va tenir un paper essencial el testimoniatge dels qui asseguraven que l'havien vist ressuscitat. El mateix Pau, com a fonamentació i complement del querigma, s'entreté a fer la llista de tots aquells a qui Jesús ressuscitat s'hauria aparegut, des de Cefes fins a ell mateix, «el darrer de tots» (1Co 15,5-8).²⁵ Per la seva banda, els discursos querigmàtics dels Fets dels Apòstols, que contenen també una bona dosi de narrativitat, posen l'accent en el testimoniatge; així, a Jerusalem, el dia de Pentecosta, després de resumir la història de Jesús, Pere proclama: «A aquest Jesús, doncs, Déu l'ha ressuscitat; tots nosaltres en som testimonis» (Ac 2,32; cf. 1,22; 3,15; 4,33; 5,32; 10,39-41; 13,31). Els testimonis de la resurrecció anuncien «allò que han vist i sentit» (cf. 1Jn 1,3), no allò que han entès o han après.

A partir del testimoniatge inicial dels qui van fer l'experiència personal de relació amb Jesús es va elaborar de mica en mica una tradició cristiana sobre Jesús, que tenia característiques narratives, i que es va anar transmetent i enriquint, de forma oral. Cal dir que en els darrers temps una atenció renovada a l'oralitat en aquest procés ajuda a entendre també aspectes importants de la configuració dels evangelis, amb aportacions tan interessants com les de Samuel Byrskog. En l'ambient dels inicis del cristianisme, la comunicació oral era la norma, i els textos escrits servien bàsicament com a ajuda per a la memòria.²⁶ És sabut que els mateixos evangelis, un cop elaborats, cal pensar-los més per a ser proclamats i, per tant, escoltats que no pas per a ser llegits.

La transmissió oral de la tradició cristiana és feta en un context de fe profunda i entusiasta en Jesús. No és el record d'un observador extern i objectiu que assisteix sense implicació personal a uns fets històrics, ans és el testimoniatge convençut del qui no tan sols ha vist els esdeveniments, sinó que n'ha

25. Cf. Samuel BYRSKOG, *Story as History – History as Story. The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History* (WUNT 123), Tübingen: Mohr Siebeck 2000. Byrskog destaca el paper del testimoniatge en l'inici de la tradició sobre Jesús.

26. *Ibíd.*, 301.

descobert el sentit últim. S. Byrskog parla del pas de la veritat històrica a la veritat interpretada,²⁷ i en aquest context observa el procés de narrativització que experimenta la història de Jesús («history entering into story») i que desemboca en els evangelis.

3.4. *Encarnació i relat*

Els evangelis són el punt d'arribada del procés de transmissió que comença amb el querigma. I tant el querigma com els evangelis són bàsicament narratius, com ho és la tradició sobre Jesús de la qual són expressió. Això no implica, lògicament, menystenir tot el material discursiu que acompanya la memòria dels fets, ja que l'ensenyament de Jesús també forma part de la tradició, i és recollit igualment, en major o menor mesura, pels evangelis del NT, integrant-lo en la seva estructura narrativa.²⁸ S. Byrskog ha mostrat com les mateixes paraules de Jesús van ser transmises des de l'inici amb un marc narratiu sense el qual haurien resultat incomprensibles.

La tradició cristiana que donarà lloc als evangelis és narrativa, i no pas per casualitat, sinó perquè el seu objecte així ho demana. El centre dels evangelis, perquè ja ho era de la tradició cristiana, és la vida, la mort i la resurrecció de Jesús de Natzaret. En tot allò que va succeir amb Jesús, els seus seguidors van reconèixer la presència i la intervenció de Déu mateix. Van constatar novament que el Déu únic es manifestava en la història, una convicció profundament arrelada en la visió teològica d'Israel, que és recollida i transmesa en els llibres bíblics. Si la revelació de Déu, doncs, es produeix històricament, no hi ha forma millor d'expressar-la que el relat.²⁹ Això és encara més cert en la mesura que s'obre pas la idea de l'encarnació: d'un Déu encarnat se n'ha de parlar narrativament, perquè dels esdeveniments de la vida i de la història humanes en parlem amb relats.³⁰ L'encarnació demana narració, un Déu que es fa present en el temps demana relat.

27. *Ibíd.*, 303.

28. Sense oblidar els evangelis no narratius (cf. la font Q, l'Evangeli de Tomàs...)

29. Com diu Marguerat, «Si les juifs et les chrétiens racontent *des histoires*, c'est parce qu'ils croient en un Dieu qui se révèle *dans l'histoire*» (MARGUERAT, «Entrer dans le monde du récit», 19.)

30. *Ibíd.*, 20: «le récit est le véhicule privilégié de l'incarnation».

3.5. *El paper de l'Escriptura*

Un element que influeix decisivament en la redacció dels evangelis és l'Escriptura. La tradició sobre Jesús neix i es desenvolupa en l'àmbit del judaisme del segle I, en un context profundament marcat per l'atenció als textos bíblics. L'Escriptura és per als jueus de l'època, i també per als seguidors de Jesús, expressió privilegiada de la revelació i de la voluntat de Déu. Per als primers cristians resulta imprescindible mostrar la continuïtat entre l'Antic Testament i Jesús. Aviat entenen que en ell s'han complert tots els anuncis profètics, i que en ell ha arribat a la plenitud la revelació divina recollida en els textos bíblics. Per tot això, la literatura bíblica és un criteri hermenèutic decisiu i irrenunciable a l'hora d'entendre i d'explicar Jesús, la seva identitat, el seu ensenyament, i tots els fets de la seva vida. De fet, també a la inversa: Jesús esdevé per a ells el criteri definitiu d'interpretació de l'Escriptura.

L'Escriptura influeix poderosament en la configuració narrativa de la tradició sobre Jesús. Ell és vist i presentat com el compliment de les Escriptures. Les «citacions de compliment» de l'Evangelí de Mateu són una demostració evident de la voluntat que té la tradició evangèlica de vincular Jesús amb els anuncis profètics. Tanmateix, la majoria de vegades les citacions són implícites. Les referències directes al compliment de les Escriptures són l'excepció al costat de moltes altres ocasions en què la relació entre Jesús i l'Escriptura és integrada en el relat, ja sigui mostrant-la a través d'alguna mena de paral·lelisme (Jesús puja a la muntanya de les Benaurances com Moisès puja a la muntanya del Sinaí...), o bé amb l'ús d'un vocabulari que evoca el d'algun text bíblic (referències als Salms en la Passió), etc.

La importància de l'Escriptura és valorada per estudis recents sobre la figura de Jesús en els evangelis, que tenen en compte igualment la seva condició narrativa i la seva relació amb la biografia hel·lenística. En aquesta línia, A. D. Myers ha publicat una anàlisi detallada sobre l'ús de l'Escriptura en la caracterització de Jesús en l'Evangelí de Joan.³¹ És una tasca que oferirà encara aportacions fructuoses.

31. Alicia D. MYERS, *Characterizing Jesus. A Rhetorical Analysis on the Fourth Gospel's Use of Scripture in its Presentation of Jesus* (Library of New Testament Studies 458), London: T & T Clark 2012.

3.6. *Evangelí i evangelis*

Si bé bona part del contingut de cada un dels evangelis no ha estat creat per l'evangelista, sinó que prové de la tradició, també és veritat que la intervenció dels evangelistes és notable, i que no es limiten a juxtaposar els diferents materials rebuts i a afegir-hi petits elements d'unió. L'evangelista reordena tot el material que té a disposició, li dóna una forma concreta,³² i d'aquesta manera convida el lector a una determinada interpretació del text. Això és especialment important, perquè els evangelis gairebé mai no ofereixen comentaris explícits dels fets, que sovint resten fins i tot en una certa ambigüïtat, però en canvi contenen molts elements que orienten vers una comprensió concreta: la relació entre episodis diferents, la repetició de paraules o frases, l'articulació ternària d'una escena, l'organització concèntrica d'un grup d'episodis, la inserció d'un episodi a l'interior d'un altre...

L'existència de diversos evangelis, cada un amb les seves peculiaritats específiques, però alhora amb curioses característiques comunes, convida a una altra consideració. Algunes aplicacions de l'anàlisi narrativa han desvinculat el text tant de la història com de la comunitat. L'autor és important, i el text final ho és tant o més, però tan sols tenen sentit en el context de la comunitat àmplia que ha conservat, actualitzat i transmès la tradició sobre Jesús. De fet, la comunitat mateixa ha nascut d'aquesta tradició, n'ha rebut la identitat.

Les coincidències tan grans que es donen entre els evangelis també són signe de la fidelitat a la tradició. Cada un dels evangelistes té la seva pròpia visió de Jesús, el seu estil literari personal, les seves preocupacions pastorals, però alhora sap i sent que forma part d'una comunitat creient i d'una comunitat interpretativa, que li ha transmès una tradició sobre Jesús que és acollida i respectada al mateix temps que és actualitzada i reformulada. En aquest context cal tenir present el concepte de «memòria col·lectiva», present en els estudis sobre oralitat, i que és especialment aplicable a l'àmplia comunitat cristiana dels inicis. Les semblances de fons, i fins i tot de forma, entre els evangelis indiquen l'existència d'una determinada imatge de Jesús transmesa i reconeguda per la tradició. Cada evangelista té un ampli marge d'interpretació i de presentació de Jesús, però hi ha uns trets bàsics dels quals no pot apartar-se.

32. «... four individual accounts, each concerned with the resolution of their particular themes, as composed by four writers, each portraying a particular view of Jesus in the manner of ancient biography» (BURRIDGE, *What are the Gospels?*, 293).

3.7. *El lector dels evangelis*

Un altre aspecte que cal considerar a partir de la condició narrativa dels evangelis és la seva dimensió retòrica. Qualsevol text pretén de produir un efecte determinat en el lector. W. C. Booth, en el seu estudi clàssic, ho expressava d'una manera breu i directa: «La dimensió retòrica de la literatura és indefugible.»³³ Aquesta afirmació val especialment per a la narrativa antiga, molt més orientada que la literatura moderna a obtenir una reacció del lector. Estudis recents destaquen la funció retòrica i pragmàtica que el llenguatge i la literatura tenien en el món antic.³⁴

Els evangelis són obres escrites amb la intenció d'influir en els seus lectors i d'orientar-los en una determinada direcció. De fet, volen portar-los cap a una relació concreta amb Jesús. L'Evangelí de Joan ho resumeix dient que els «signes» que conté «han estat escrits perquè cregueu que Jesús és el Messies, el Fill de Déu» (Jn 20,31). Aquesta dimensió pragmàtica era ja present en la predicació cristiana inicial. Així ho fan suposar els discursos querigmàtics dels Fets dels Apòstols, en els quals ja hem observat la presència d'elements narratius; sovint culminen en una crida explícita a la conversió (cf. Ac 2,38; 3,19.26). La tradició sobre Jesús no es transmet per conservar-ne el record històric, sinó per obtenir la fe dels qui la senten proclamar, o per refermar-la i aprofundir-la en els qui ja la tenen.

La narratologia entén els textos com un acte de comunicació. No es pregunta simplement com funciona el text, sinó quin efecte produeix en el lector. La lectura literària analitza les característiques retòriques dels textos estudiant la funció del lector. És una aproximació especialment present en treballs recents sobre els textos bíblics. D. Marguerat assegura: «L'exégèse s'est mise à l'heure du lecteur»³⁵ (una expressió que, per cert, a casa nostra ja

33. Wayne C. BOOTH, *The Rhetoric of Fiction*, Chicago: The University of Chicago Press 1970, 105.

34. Jane P. TOMPKINS, «The Reader in History. The Changing Shape of Literary Response», en Jane P. TOMPKINS (ed.), *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-structuralism*, Baltimore: Johns Hopkins University Press 1980, 201-232. Cf. p. 204: «(in antiquity) ... literature is thought of as existing primarily in order to produce results and not as an end in itself.»

35. Daniel MARGUERAT, «L'exégèse biblique à l'heure du lecteur», en Daniel MARGUERAT (ed.), *La Bible en récits. L'exégèse biblique à l'heure du lecteur. Colloque international d'analyse narrative des textes de la Bible, Lausanne (mars 2002)* (Le monde de la Bible 48), Genève: Labor et Fides 2003, 13-40, 15.

va usar el crític literari Josep Maria Castellet l'any 1957 com a títol d'un estudi pioner).³⁶

Així, per exemple, la noció de lector implícit (correlativa a la d'autor implícit) s'ha fet familiar en els estudis exegetics.³⁷ El lector implícit és el destinatari que el text pressuposa, aquell en qui es realitzarien plenament els objectius de l'obra (per exemple, el lector implícit dels evangelis té un bon coneixement de les Escripures, imprescindible per a captar les constants al·lusions als textos bíblics). La imatge del lector implícit es construeix a partir de les indicacions del text mateix, en aquest cas cada un dels evangelis, si bé ha de ser necessàriament completada amb tota la informació coneguda sobre el món cultural de l'època.

Nombrosos estudis sobre els evangelis destaquen que la seva configuració narrativa està pensada per provocar en els lectors una convicció o per obtenir d'ells un determinat comportament. Alguns autors remarquen que hi ha un doble nivell de lectura en els evangelis, i que sovint les paraules de Jesús als deixebles contenen un missatge de l'autor per als seus lectors. En aquest sentit, resulten interessants les estratègies, de vegades complexes, amb les quals el text porta el lector a identificar-se amb determinats personatges del relat o a desmarcar-se d'uns altres. Sense una col·laboració activa del lector, el text resta sense efecte. En la mesura que el lector acull la proposta del text i es deixa guiar per la dinàmica retòrica que conté, la lectura aconsegueix el seu objectiu.

CONCLUSIÓ

Els desenvolupaments recents de l'exegesi narrativa contribueixen a enriquir el nostre coneixement dels evangelis. Els estudis literaris han crescut en atenció al context de l'època en què van néixer els evangelis, tant el del judaisme com el del món greco-romà. Al mateix temps, s'ha produït una aproximació entre les diverses perspectives amb les quals els estudiosos s'acosten a la interpretació dels textos. El diàleg i la col·laboració entre les variades metodologies exegetiques és imprescindible i necessita encara millorar.

36. Josep M. CASTELLET, *La hora del lector. Notas para una iniciación a la literatura narrativa de nuestros días*, Barcelona: Seix Barral 1957. Edició catalana revisada: Josep M. CASTELLET, *L' hora del lector. Seguit de Poesia, realisme, història*, Barcelona: Edicions 62, 1987.

37. Si bé no és universalment acceptada, ja que la terminologia és molt fluctuant: lector ideal, model, «encodé», construït pel text...

L'anàlisi narrativa dels evangelis no és una moda passatgera ni un entreteniment metodològic o tècnic per a experts. És un instrument adequat i imprescindible per a la interpretació dels textos. No ha de ser l'únic, perquè les lectures del text bíblic poden ser molt diverses i entre totes es complementen, però és evident que si tenim al davant uns textos narratius, és lícit i necessari estudiar-los amb les eines adients a la narrativa.

De vegades la teologia ha esdevingut purament dogmàtica, i l'exegesi s'ha convertit en recerca històrica. Tant l'una com l'altra no haurien d'oblidar que la seva font principal, els evangelis, són narratius, i que això forma part del misteri de l'encarnació. La condició narrativa dels evangelis no és el pur revestiment formal d'uns continguts. La narrativitat forma part de l'anunci cristià sobre Jesús des del primer moment. De fet, s'adiu al contingut d'aquest anunci, centrat en els esdeveniments de la vida, la mort i la resurrecció de Jesús. El querigma inicial té una configuració germinalment narrativa, i la tradició sobre Jesús es va desenvolupar bàsicament en forma de relat. Els evangelis són el punt d'arribada d'aquest procés de narrativització, que té com a fonament històric i teològic la vida de Jesús, el Messies, el Fill de Déu.